

BCQ

Voorbericht door J. VAN DEUN in het Bijloke museum te Gent
op 17 mei 1951

D-10 f

ANTWERPS TIN EN ANTWERPSE TINNEGIETERS

=====

UIT HET ANCIEN REGIME.

=====

De studie van het Antwerpse tin en de Antwerpse tinnegieters is in wezen nog van vrij recente datum. De oudste, zij het ietwat wijdlopijge en anekdotische gegevens over deze materie vinden we in de studie die Edouard Geudens, toenmalig archivaris van de Burgerlijke Godshuizen, rond de eeuwwisseling aan het Antwerpse Hoofdambacht der Meersenijs wijdde, waartoe ook de tinne- en loodgieters vanouds behoorden. Het betrof een hoofdzakelijk historische studie, vooral gebaseerd op materiaal uit het aan zijn zorg toevertrouwde archief, en waarbij het kunsthistorisch aspekt slechts toevallig en in zeer beperkte mate aan bod kwam.

Ongeveer uit dezelfde tijd dateert een kort doch interessant artikel dat de Antwerpse oudheidkundige Fernand Donnet aan de kwestie van de Antwerpse tinnemerken wijdde.

In dezelfde zin publiceerde Laurent Kesteloot enkele jaren later enige opmerkelijke artikels in verband met de laspekten van ons onderwerp in het Jaarboek van Antwerpens' Oudheidkundige Kring. De Antwerpse tinnegieters kwamen uiteraard ook ter sprake in enkele meer algemene studies, onder andere over de metaalkunst in België en het Ambachtswezen te Antwerpen.

De specifieke studie van het Antwerps tin kreeg echter een eerste impuls bij de voorbereiding van de tentoonstelling over tin, die in 1956 in het Provinciaal Museum Sterckshof te Deurne bij Antwerpen en in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel ingericht werd. Het leeuwenaandeel van het onderzoek namen toen de heren Adolf Jansen, toenmalig geattacheerde bij de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis van België, en - vooral wat Antwerpen betreft - Piet Baudouin, toenmalig conservator van het museum Sterckshof, voor hun rekening. Vooral komt hem de verdienste toe enkele belangrijke stukken omtrent de Antwerpse tinnegieters in het inmiddels door Floris Prims geïnventariseerde archief van Gilden en Ambachten in het Antwerps Stadsarchief te hebben onderzocht, alsook om een begin gemaakt te hebben met het kunsthistorisch onderzoek. Er werd echter slechts een klein deel van zijn bevindingen gepubliceerd, zodat lang niet al het door hem toegankelijk gemaakte materiaal ook praktisch bruikbaar werd.

.../...

Een volgende schakel in de keten van het onderzoek betekende de catalogus van de verzameling tin in de Oudheidkundige Musea en meer bepaald in het museum Vleeshuis te Antwerpen van 1959, die de andere catalogus van Piet Génard op passende wijze verving. De toenmalige conservator van de Oudheidkundige Musea, Frans Smekens, vatte in zijn inleiding tot de catalogus de gehele status quaestionis in verband met het Antwerps tin samen en vulde hier aan met enkele eigen bevindingen, vooral met betrekking tot het tinnegietersambacht.

Van deze stand van zaken is op haar beurt Mevrouw Lia Lagae - Uyttenbroeck vertrokken bij de voorbereiding van haar proefschrift, waarmede zij in 1972 aan de Katholieke Universiteit te Leuven promoveerde. Dit werk is vooral belangrijk omdat het een eerste min of meer omvangrijke en kritische geargumenteerde samenvatting brengt van grotendeels voordien wel bekend materiaal, doch nu gegroepeerd rond een specifiek thema.

Bij de voorbereiding van de tentoonstelling "Keur van Tin uit de drie havensteden Amsterdam, Antwerpen en Rotterdam", die in 1979 in het museum Willet - Holthuysen te Amsterdam, het museum Sterckshof te Deurne en het museum Boymans - van Beuningen te Rotterdam gehouden werd, werd andermaal tamelijk uitgebreid aanvullend onderzoek verricht.

Zo werd de bestaande inventaris van Antwerpse tinnen voorwerpen door onze collega Mevrouw Nanette Claessens - Peré, wetenschappelijk medewerkster aan het Museum Sterckshof, opnieuw doorgenomen en met enkele nieuwe stukken aangevuld. Wij van onze kant hebben ons in de eerste plaats met aanvullend archiefonderzoek beziggehouden, doch waren genoodzaakt een selectie te maken uit de talrijke documenten, die in het Antwerps Stadsarchief en in het Archief van het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn van het oude tinnegietersambacht bewaard worden met uitsluiting van om het even welk burgerlijk archief.

Uit het samenvoegen van de archivalische en de monumentale dokumentatie resulteerde tenslotte een meer precieze identifikatie van het grote merendeel van de nog bewaarde en bekende stukken.

De ambachtelijke organisatie.

Sinds de Antwerpse stadsmagistraat op 18 april 1422 aan het Hoofdambacht der Meerseniërs een privilegie toekende, zijn de tinne- en loodgieters te samen met tal van andere ambachtsslui, kleinhandelaars en kooplieden door de eeuwen heen gegroepeerd geweest tot ze door de Franse Republiek in 1795 werden opgeheven. Het Hoofdambacht van de Meerseniërs groepeerde kleinhandelaars, winkeliers en kramers in de meest brede zin van het woord, doch overkoepelde bovendien nog enkele zogenaamde "subalterne ambachten" die naar hun leden toe een min of meer eigen organisatie en enige autonomie hadden, doch die naar buiten als een groep binnen het hoofdambacht verschenen. In de oudste dokumenten worden alzo naast de meerseniërs sensu stricto de tinnegieters, de leertouwers, de handschoenmakers, de perkamentmakers en de vette-waaiers vermeld.

In de loop der jaren kwam hierin wel meermaals verandering, doch het zou ons te ver leiden dit alles in detail na te gaan. Vermelden we alleen bij wijze van voorbeeld dat op het einde van het Ancien Régime ook apothekers, waarverkopers, peperkoekbakkers, tinne- en loodgieters, hoedemakers, lijn- en twijnververs, handschoenmakers en kanmakers als subalterne ambachten van het Hoofdambacht genoemd worden.

De tinnegieters hebben dus van bij de oprichting van de ambachten tot aan hun afschaffing steeds bij de meerseniërs gehoord. Weliswaar hebben enkele tinnegieters op 23 juli 1597 een rekest aan de stadsmagistraat gericht, waarin zij er op aandrongen een zelfstandig ambacht te gaan vormen, doch hun eisen werden bij apostiele van 29 december 1597 verworpen. Alleen de tinnen-lepel-makers zijn steeds onafhankelijk geweest en gebleven. Zij behoorden niet tot het Tinnegietersambacht en waren zelfs meestal geen lid van het Hoofdambacht van de Meerseniërs, omdat het tinnen-lepel-maken een zogeheten "poortersneeringhe" was, waarvoor men niet in een ambacht behoefde te zijn.

Tot de vaste privilegies van de tinnegieters als subaltern ambacht binnen het Hoofdambacht behoorde onder andere het voorrecht dat in elke "kamer", elk ambachtsbestuur dus, een tinnegieter moest zetelen. Op zichzelf is dit wel een merkwaardig feit, vermits de tinnegieters in feite nooit een zeer talrijke groep ambachtsslui zijn geweest, terwijl andere groepen, die veel talrijker waren, geen vaste vertegenwoordiger in het hoofdbestuur hadden.

Meestal bracht de afgevaardigde tinnegieter het slechts tot "onderman" d.w.z. bestuurslid van het hoofdambacht. Als we de lijst van de samenstelling van de besturen gedurende min. 350 jaar overlopen, dan stellen we vast dat er ononderbroken twee keer een tinnegieter ook deken van het hoofdambacht is geweest. Toen in de 18de eeuw de loodgieters zich min of meer zelfstandig gingen opstellen t.o.v. de tinnegieters - het was veeleer een feitelijke scheiding dan een erkende officiële toestand - bleven toch de tinnegieters het subalterne ambacht in het Hoofdambacht vertegenwoordigen.

Dit brengt ons terloops bij de netelige kwestie om tinne- en loodgieters van elkaar te scheiden. In feite gaat het hier om een vals probleem, m.a.w. om inzichten van onze tijd, die wij in het verleden willen gerealiseerd zien. Exclusieve tinnegieters zijn er nooit geweest. Zelfs in de achttiende eeuw mocht een tinnegieter nog loodgieter zijn en dat waren ze ook. De zogenaamde exclusieve loodgieters daarentegen waren veeleer installateurs van leidingen en toestellen allerlei, die de voorwerpen echter niet zelf vervaardigden. Deze laatsten niet te na gesproken zijn dus in wezen alle tinnegieters fabrikanten van tinnen en loden voorwerpen.

Enkele woorden uitleg over de verhouding tussen het Hoofdambacht en het Tinne- en Loodgietersambacht zijn hier wellicht noodzakelijk om een juist inzicht te krijgen in heel wat toestanden. Vooreerst moet worden aangestipt dat om tot het Hoofdambacht toe te treden geen leerjaren vereist waren en geen proef moest worden afgelegd. Het volstond dat de "aencomelinck" poorter van de stad was, of dat spoedig zou worden, en een inkomgeld betaalde. Voorts werd verlangd de vanouds voorgeschreven eed af te leggen, die er hoofdzakelijk in bestond de Hertog van Brabant, de Stad Antwerpen en het Ambacht altijd getrouw te zullen zijn en de verordeningen ervan te respekteren. Ook de toekomstige tinne- en loodgieter moest dus aan dit minimum van formaliteiten voldoen. De subalterne ambachten, ook wel beproefde ambachten geheten, onderscheiden zich nu precies van het Hoofdambacht door het feit dat zij wel leerjaren voorzagen en dat, vooraleer een kandidaat in het ambacht kon toegelaten worden, hij een proef moest afleggen, waaruit zijn vakkennis moest blijken. In ruil daarvoor kreeg hij een soort eretitel van "meester" bijvoorbeeld "meester tinnegieter", waardoor hij zich van een louter "vrij meerseniër" onderscheidde. Het was nu de zaak van het beproefde ambacht zelf de regels voor de leertijd en de meesterproef te bepalen alsook de daarmee samenhangende contributies, het opschrijfgeld of leergeld van het proefgeld.

Bondig samengevat komt het erop neer dat de leertijd steeds twee jaar bedroeg en dat de meesterproef bestond uit het gieten en afwerken van een tinnen pot en een schotel alsook uit de kennis van de verschillende kwaliteiten tin.

Tinnegieters mochten alleen maar tinnenaar van eigen makelij in huis hebben en verkopen. Het was verboden tinnen voorwerpen, die iemand anders vervaardigd had, te verkopen. Niet-Antwerps tin mocht niet verkocht worden, behalve op de jaarmarkten, wat natuurlijk niet betekent dat een privé-persoon uit Antwerpen geen tinnen voorwerpen ten privaten titel buiten de stad mocht kopen en ze zelf mocht meebrengen. Alleen voor aardewerken en glazen potten met tinnen "schelen" of deksels, was er een uitzondering. Alle "gemeine potvercoopers" die quantitate qua vrij in het Hoofdambacht van de Meerseniërs zijn, mochten zulke potten verkopen op voorwaarde echter dat de deksels door een Antwerps vrij meester-tinnegieter waren vervaardigd en ook diens merken droegen. Er werd bovendien gepreciseerd dat de potverkopers niet zelf het tin mochten leveren dat voor het vervaardigen van de deksels nodig was.

De Antwerpse tinnemerken.

Alvorens details over de Antwerpse tinnemerken te geven, weze aangestipt dat de hele reglementering voor het maken van het tin sensu stricto slechts betrekking heeft op het Ancien Régime. Voor Antwerpen betekent dit concreet op de periode tussen 1422 en 1795. Noch voordien, noch nadien was er enige officiële reglementering. Vervolgens moet worden aangestipt dat de benaming "Antwerps stadstin" eveneens alleen voor de betreffende periode echt zinvol is. Noch voordien, noch nadien waren er immers specifieke Antwerpse voorschriften van toepassing.

Konkreet toegepast op de interpretatie van de merken, kunnen we daaruit enkele belangrijke konklusies trekken. Vooreerst kan alleen gedurende het Ancien Régime de markering van het tin de echte Antwerpse herkomst en de ware identiteit van de merken garanderen. Er zijn ons immers uit de negentiende eeuw meerdere voorbeelden bekend waarin een tinnegieter oudere merken van iemand anders gebruikte. We laten buiten beschouwing of dit met bedrieglijk opzet gebeurde of niet maar de merken dekken zeker de waarborg niet meer. Zulks is nog veel meer het geval wat de kwaliteit van de tinnen grondstof betreft. Alleen gedurende het Ancien Régime en wanneer de formele criteria van de merken exact overeenkomen met de reglementeringen, houden zij een kwaliteitswaarborg in.

De reglementering was voldoende gesofistikeerd om vervalsingen uit te sluiten. In alle andere gevallen, wanneer er wat dan ook aan de markering hapert, vervalt de door haar gesuggereerde waarborg. Voor de negentiende eeuw zouden wij bijvoorbeeld een "zwarte lijst" kunnen opstellen van tinnegieters die echt met de merken knoeiden ... maar er was toch geen reglementering meer.

De Antwerpse tinnen voorwerpen.

Vooreerst moet worden opgemerkt dat er zéér weinig echt oude tinnen voorwerpen bewaard zijn gebleven. Het materiaal werd immers gewoonlijk herbruikt. De oudste stukken zijn bijna allemaal bodemvondsten, - om dezelfde reden -, vermits het in gebruik gebleven materiaal regelmatig hergoten werd.

Slechts enkele bekende bewaarde voorwerpen konden in de vijftiende en de zestiende eeuw gesitueerd worden. Uit de vijftiende of het begin van de zestiende eeuw zijn een twaantal kleine bordjes met licht gewelfd plat en vrij brede boord, en één snijplankje bekend. Uit de zestiende eeuw kennen we enkele borden, kroesjes, maatjes en drinkkannetjes. De meerderheid der gekende voorwerpen is recenter en dateert uit de zeventiende eeuw, veelal uit de achttiende en meestal uit de negentiende eeuw.

Tekenend is ook dat tot het Antwerps tinnen gerei minimum 85 % schotels en borden behoren, waarvan de vormen ook ver buiten Antwerpen bekend en gebruikt zijn, zowel die van de zeventiende en achttiende eeuwse kardinaalschotels, als die van de talrijke ronde schotels en borden uit de achttiende en negentiende eeuw.

Ook de bewaarde kannen zijn niet bepaald karakteristiek voor Antwerpen. Anderzijds hebben de zestiend'eeuwse maatjes en drinkkannetjes en de zeventiend'eeuwse zogenaamde Brabants - Kempische kannen een duidelijke invloed ondergaan van veertiende en vijftiend'eeuwse Hanzekannen, die vervaardigd werden in de hanzesteden van Duitsland, Skandinavië en de Nederlanden. Deze invloed bleef in de zestiende en zeventiende eeuw trouwens in geheel de Nederlanden voelbaar. De Antwerpse exemplaren bezitten van de hanzekan in hoofdzaak de lage voetring en de gedrongen bolvormige romp.

Uit de zestiende eeuw werden in de Scheldestad slechts kleine kannetjes teruggevonden in tegenstelling tot de grotere zeventiend'eeuwse schenk- en maatkannen, die Jordaenskannen genoemd werden en die in Brabant en in de Kempen gegoten werden. Daarnaast zijn er de nog hogere en minder gedrongen schenkkannen uit de achttiende en negentiende eeuw.

Behalve schotels, borden en kannen telt de Antwerpse verzameling tinnewerk tal van andere, kleinere en grotere voorwerpen, die een interessante kijk geven op wat in het verleden in de huishouding gebruikt werd. Merkwaardig is vooral dat de vormgeving van het kleine tafelgerei vaak geïnspireerd werd door andere kunstambachten, in hoofdzaak de zilversmeedkunst.

Blijven tenslotte de andere voorwerpen. Hier moeten vooreerst enkele raadsheertjes - zand- en inktstelletjes - vermeld worden, die eveneens qua vorm geen typisch Antwerpse kenmerken vertonen. Sanitaire voorwerpen zoals kamerpotten zijn uiterst zeldzaam en tot nog toe konden geen Antwerpse tinnen medische instrumenten teruggevonden worden.

Bij de religieuze voorwerpen anderzijds zijn enkele zeldzame tinnen kelken bewaard uit de beloken tijd evenals enkele chrismatoria, waarvan enkele zeer mooie exemplaren met vierkante potjes in een bijpassend houten schrijn. Kruisbeelden, ampullen, cibories en andere kerkelijke voorwerpen zijn er bij ons weten niet.

=====

Hier eindigt de uiteenzetting van de heer Van Deun.

Voor de overzichtelijke tabel : zie volgende bladzijde !

DATUM	AARD VAN HET VOORWERP	KWALITEIT VAN DE LEGGING	MERKEN
1422 Privilegie	Schotels (platwerk en grootwerk)	fijn tin	<u>stadsmerk</u> (burcht)
	Andere voorwerpen (potten en vergieten)	"goede spiegelstofe" (maximum 25 % lood)	<u>meesterteken</u> en geen stadsmerk
	Allerlei	herbruikte tin	vermoedelijk <u>meestermerk</u>
rond 1473 vonnis	Schotels	gegoten en gedraaid tin	<u>stadsmerk</u> op de bodem en op de boord
	Schotels	gehamerd tin	<u>stadsmerk</u> op de bodem en <u>gekroonde hamer</u> op de boord
1535 Ordonnantie	Schotels	fijn Engels tin	markering blijft ongewijzigd, doch aangevuld fakultatief : <u>roosmerk</u> en gedeponeed <u>meesterteken</u>
1546 Ordonnantie			gedeponeed merk mag niet veranderd worden
1603 Ordonnantie	Schotels (platwerk en grootwerk)	onvermengd Engels tin	Engelse <u>dubbele roos</u> met gedeponeed <u>lettermerk</u> + <u>burchtmerk</u>
	Schotels (platwerk en grootwerk)	Engels tin + 2,5 % ander metaal	<u>gekroonde hamer</u> en <u>burcht</u> met gedeponeed <u>lettermerk</u> , maar geen roos (overgangsmaatregel : hamer door oude roos
	Andere (kleinwerk)	Engels tin + 2,5 % ander metaal	<u>kleinere roos met handje</u> in het hart en eigen gedeponeed <u>lettermerk</u> , geen burcht

DATUM	AARD VAN HET VOORWERP	KWALITEIT VAN DE BELEGING	
1710 Ordonnantie	Platwerk en grootwerk Niet gespecificeerd Platwerk en grootwerk Cleynerwerk	Groot roostin (onvermengd Engels tin) ----- Klein roostin (vermengd Engels tin) ----- Keurtin (vermengd Engels tin)	<u>groot roosmerk met burcht</u> ernaast <u>kleine roos</u> met <u>hamer</u> in het <u>handje</u> en <u>burchtmerk</u> ernaast <u>handje</u> , zonder burcht of roos (roos met <u>handje</u> is echter in gebruik gebleven)
1784 Ordonnantie	Niet gespecificeerd	Fijn Engels Bloktin (onvermengd Engels tin) vervangt vroeger Groot-Roostin Keurtin (vermengd met 25 % lood) het vroegere klein-roostin vervalt herbruikt tin	<u>stadsmerk + cartouche "Fijn Engels Bloktin"</u> + <u>cartouche met naam voluit</u> opm. : Roos en lettertekens zijn niet meer vernoemd, doch bleven in gebruik <u>handje</u> (geen burcht, geen roos, geen lettertekens) + <u>cartouche "Tin met 25 % lood"</u> + <u>cartouche met naam voluit</u> overgangsmaatregel (09/08/1784-09/08/1786) = O.L.Vrouwebeeldje naast oude markering "naam in het lanck sonder eenig ander merk ofte keur" = <u>naammerk</u>
	Zéér klein werk	Fijn Engels Bloktin ----- Keurtin	letter <u>F</u> naast <u>handje</u> <u>handje</u> zonder letter F